

Тексти для семінару

(ПЕРЕ)ОСМИСЛЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ УКРАЇНИ

Це видання стало можливим завдяки фінансовій підтримці Національного фонду демократії / National Endowment for Democracy (NED) у рамках проекту Аспен Інституту Київ «Про суспільний договір для України».

Літературне редагування: Ірина Троскот
Дизайн і верстка: Лілія Коваль

Відповідальна команда Аспен Інституту Київ:

Юлія Тичківська, виконавча директорка
Денис Полтавець, директор програмного розвитку
Олена Фоміна, керівниця проєкту «Про суспільний договір для України»

Зміст цього документа є відповідальністю авторів текстів, його за жодних обставин не можна вважати таким, що відтворює позицію Національного фонду демократії / National Endowment for Democracy (NED) та ГС «Аспен Інститут Київ».

© Громадська спілка «Аспен Інститут Київ», 2024.

Антон Дробович, Євген Глібовицький, Павло Клімкін, Лілія Гриневиц, Павло Шеремета, Всеволод Речицький, Валентина Данішевська, Олександр Новіков, Сергій Пролеєв, Олеся Островська-Люта, Олег Хома, Володимир Єрмоленко, Вахтанг Кебуладзе, Ярослав Грицак, Сергій Корсунський, Валерій Пекар.

Усі права захищено.

АСПЕН ІНСТИТУТ КИЇВ

Аспен Інститут Київ – це українська позапартійна громадська спілка, що підтримує становлення ціннісно-орієнтованого лідерства, сприяє розвитку культури діалогу та створює можливості для обміну ідеями. Аспен Інститут Київ оголосив про початок діяльності 27 травня 2016 року.

На виконання своєї місії Аспен Інститут Київ залучає до діалогу лідерів бізнесу, державного врядування, представників академічної спільноти, медіа, культурних проєктів, громадянського суспільства та інших важливих соціальних сфер.

Семінари, базовані на обговоренні класичних і сучасних текстів, є одним з основних видів діяльності Аспен Інституту Київ. Зазвичай семінари Аспен Інституту Київ збирають за круглим столом лідерів, які представляють різні суспільні групи, професії, регіони та країни. Семінари відбуваються в Україні від 2008 року. Нині в них взяли участь понад 1500 осіб.

Аспен Інститут Київ є членом міжнародної мережі Аспен Інституту, які здійснюють діяльність у 15 країнах світу.

aspeninstitutekyiv.org
office@aspeninstitutekyiv.org

Зміст

Вступне слово	7
Антон Дробович ДОГОВІР ВІЧНОЇ ВІЙНИ	9
Євген Глібовицький ВІЙНА ЯК КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ	17
Павло Клімкін НОВИЙ СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР ЯК НЕВІДДІЛЬНА УМОВА ІСТОРІЇ УСПІХУ УКРАЇНИ	25
Лілія Гриневич ОСВІТА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ	33
Павло Шеремета СОЦІАЛЬНИЙ ДОГОВІР ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОРИВУ	41
Всеволод Речицький КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР У ВИПРОБУВАННЯХ ВІЙНИ	49
Валентина Данішевська ЧИ Є ДОСЯЖНОЮ ОМРІЯНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ?	57
Олександр Новіков ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СТАН ЗДОРОВОЇ ЛЮДИНИ, ОРГАНІЗАЦІЇ, КРАЇНИ	61
Додатки	67
Сергій Пролеев, Вікторія Шамрай ІДЕЯ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ: ДЖЕРЕЛА Й ПРИЗНАЧЕННЯ	69
Олег Хома УКРАЇНЦІ, ВІЙНА Й МЕТАФОРА СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ	77
Олеся Островська-Люта СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР: ЯК РОЗПІЗНАТИ ЙОГО СИМПТОМИ?	87
Володимир Єрмоленко ЯКА СУСПІЛЬНА УГОДА НАМ ПОТРІБНА?	93
Вахтанг Кебуладзе ЯКА В НАС СУСПІЛЬНА УГОДА?	99
Ярослав Грицак ВІЙНА Й НОВИЙ СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР	105
Ярослав Грицак СПАСТИ СЕБЕ І СПАСТИ ЦІЛЕ ЛЮДСТВО	111
Сергій Корсунський СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ЙОГО ПОЯВА, ФОРМА, ЗМІСТ І МІСЦЕ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	119
Валерій Пекар УКРАЇНА ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ. П'ЯТЬ ПЕРЕДУМОВ СТРИБКА	125
Глосарій	128

Освіта як обов'язкова складова суспільного договору

Освіта є не лише дзеркалом суспільства, що часто відбиває його болі та проблеми, а й інструментом для проектування майбутнього цього самого суспільства. У навчальному процесі та в його результатах освіта має закладати ставлення та вміння, які знадобляться нинішнім учням у майбутньому, бо на їх основі вони розвиватимуть країну. Освіта як засіб проектування є надзвичайно важливим, потужним зобов'язанням і має стати одним зі складників суспільного договору. Бо життя майбутніх поколінь, їхні наміри й принципи формуються саме через освіту.

Посутньо заклад освіти є інституцією, що закладає цінності й відносини. Якщо у суспільному договорі майбутньої України буде закладено принципи доброчесності, то їх мають сповідувати у школі, коледжі й університеті. Бо чи можна інакше сподіватися, що молоді буде притаманна така цінність? Взаємовідносини в освітніх інституціях є, з одного боку, проєкцією нинішніх суспільних відносин, а з іншого – їх треба старанно розвивати як проєкцію людських стосунків майбутнього.

Одним з важливих питань є те, кому належить більше зобов'язань щодо забезпечення надання якісної сучасної освіти. Державі як стороні цього договору? Чи громадянському суспільству? А може, батьківству? Насправді всім разом. Освіта є надто важливою, щоб довірити її тільки державі. Водночас що цивілізованіше та згуртованіше суспільство, то більше воно спонукає державу надавати якісну освіту кожному громадянину. Проте освіта – дуже складна система, яка може бути радикально різною у спроможності проектувати майбутнє. І що більше кумулятивних зусиль у неї вкладати, то кращий результат можна здобути.

ЯКУ КРАЇНУ МИ БУДУЄМО?

Коли ми переосмислюємо освіту як складову суспільного договору, то дуже важливо визначити її мету, тобто те, заради чого ми розвиваємо національну систему освіти. Наприкінці ХХ століття в західному педагогічному колі точилося багато дискусій про те, що освіта майбутнього повинна мати моральну мету, яка пронизувала б освітній процес і його зміни. Зокрема відомий канадський науковець Майкл Фуллан визначав моральну мету освіти на двох рівнях: макро- й мікрорівні. На мікрорівні слід забезпечити самореалізацію кожної людини, а макрорівень полягає в тому, що освіта має працювати на згуртованість і розвиток суспільства [4].

Лілія Гриневиц – перша проректорка Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидатка педагогічних наук, доцентка, голова ГС «Ре:Освіта». Перша директорка Українського центру оцінювання якості освіти (2006), керувала створенням системи зовнішнього незалежного оцінювання. Голова Комітету з питань науки і освіти Верховної ради України (2012–2016), співавторка нових Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту». Міністерка освіти і науки (2016–2019), яка запровадила реформу загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Саме з такої точки зору Закон України «Про освіту», який було розроблено за активної участі експертного середовища і громадянського суспільства після Революції гідності, визначає, що «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єданого спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян за-
5
10

для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].
Проте важливо не лише правильно визначити мету – потрібно зрозуміти, як можна забезпечити її досягнення на макро- та мікрорівнях. Які умови необхідні для виявлення здібностей і повної самореалізації кожного громадянина? Водночас – яке суспільство ми будемо? Бо системі освіти слід розуміти, яке суспільство вона має проектувати. Для освіти це критично важливо. Якщо не буде візії майбутнього, то вчителі навчатимуть дітей так, як навчали їх, керуючись старими цілями, правилами й шаблонами.

20 Нам треба окреслити візію майбутньої України, в якій має бути реалізовано суспільний договір. Нині точиться багато експертних дискусій про те, що після жахів війни відкривається вікно можливостей для відбудови й творення нової України. Яких рис вона має набути? Це слід розуміти, щоб проектувати під них систему освіти.

25 Уже зараз є різні погляди на те, якою може бути наша країна в майбутньому. Розгляньмо, до прикладу, позитивний сценарій за нашої повної перемоги, в якому Україна набуває таких нових рис:

- Україна є мілітарною державою-фронтиром, яка захищає цінності свободи, самовизначення та принципи міжнародного права. Зважаючи на це, сфери оборони й безпеки та підготовка кадрів для них мають бути першочерговими для відновлення й розвитку країни.
- Україна є національною державою з розвиненою національною ідентичністю, яку плекають у суспільстві, зокрема через освіту й суспільно-гуманітарні науки.
- Україна перебуває на шляху до європейської (ЄС) і євроатлантичної інтеграції (НАТО) й поділяє принципи верховенства права, які мають стати нормою у процесі формування громадянина.
- Векторами розвитку країни є інноваційність, якої досягнуто шляхом розроблення продуктів з високою доданою вартістю (тому особливу увагу слід приділяти розвитку природничо-математичної освіти), а також підприємництво з високим рівнем економічної свободи, що гарантує сприятливий клімат для бізнесу та інвестицій (тому важливо формувати компетентність підприємливості й фінансової грамотності).

40 Такі візії майбутньої України можуть бути орієнтиром щодо змін, які необхідно запровадити в освітні програми, оскільки вони впливають на зміст і організацію навчання. Якщо у країні пріоритетами будуть національна ідентичність і рух до євроатлантичної інтеграції, то це означатиме, що українці мають стати повноцінними громадянами своєї країни й водночас бути конкурентними у світі. Тож освіта має віддзеркалювати й балансувати ці пріоритети. Нам треба переглянути зміст україноцентричних предметів, зокрема з погляду жахливого досвіду війни. І зокрема поставити справедливі акценти у викладанні історичних процесів і ролі росії в них. Також частиною обов'язкової освіти має стати знання української мови й обов'язкове володіння англійською та іншими європейськими мовами.

СУСПІЛЬСТВО ОСВІЧЕНОГО ЗАГАЛУ

Особливість українського етосу полягає у людині вільній, у її свободі та гідності. Тож первинна ідея, яку слід закласти у суспільний договір, – дати кожному громадянину можливість через здобуту освіти розвинути здібності, повноцінно втілити свою свободу й гідність та досягти найкращого виповнення і самореалізації впродовж життя.

Відчуття свободи в українців надзвичайно загострене. Водночас воно має бути поєднаним з відчуттям відповідальності. А з цим у нас є певні проблеми. Тому крім свободи вибору освіта має дати гостре почуття відповідальності за все, що людина робить, і розуміння того, як її вчинки та рішення впливають на інших. Баланс між категоріями свободи й відповідальності формує правила співжиття в суспільстві, які теж є складовою суспільного договору. Правила життя в освітніх інституціях мають ґрунтуватися на свободі й відповідальності. Бо ці інституції є моделями відносин, де діти навчаються не через почуте, а через пережите. Тому до освіти належать такі навчальні методи, як моделювання проблемних ситуацій, які треба розв'язати, дослідницьке й проєктне навчання. Діти навчаються через прожитий та обговорений досвід.

Повноцінна реалізація ідеї розкриття всіх талантів людини дає можливість розбудувати суспільство освіченого загалу – таке, у якому кожен і кожна мають віднайти своє покликання та бути здатними до самозарадності й наповненого життя у власній країні. Якщо ця ідеальна модель запрацює, то через розвиток своїх здібностей і самореалізацію більше громадян досягне щастя.

Ця ідея резонує з концепцією «сродності» Григорія Сковороди. «Що гірше, ніж... смертельно каратися без сродного діла? Немає гіршої муки, як хворіти думками, а хворіють думки, позбавляючись сродного діла. І немає більшої радості, аніж жити за покликанням», – писав український філософ [3].

Суспільство, базоване на такій моделі, буде також більше орієнтованим на людину, яка надає якісніші послуги. Тут ідеться про кожного – перукаря, сантехніка, суддю, вчителя і представника будь-якої іншої професії та якості, у якій людина може реалізовуватися, якщо ця робота їй відповідає їй за природою. Виконуючи корисну для суспільства роботу й заробляючи, людина водночас може реалізовувати у суспільстві свої таланти.

«НАВЧАННЯ ВІД КОЛИСКИ ДО МОГИЛИ», АБО LLL

Теорія множинного інтелекту, сформульована американським педагогом Говардом Гарднером у 1983 році, виділяє дев'ять типів інтелекту, якими одночасно володіє і може розвивати людина. Тож суспільство має дати можливість реалізуватися в різних сферах, у яких у людини є талант. У зв'язку з розвитком медицини й технологій середній вік людини зріс і вона довше залишається працездатною, а тому можливості навчання впродовж життя надзвичайно важливі в перспективі розвитку майбутніх суспільств. Згідно з концепцією «навчання впродовж життя» (life-long learning, LLL), або «навчання від колиски до могили» (Learning from cradle to grave), людина має вчитися не лише виконувати свої професійні обов'язки й рухатися в ногу з часом, а й мати більшу повноту самореалізації.

Концепція навчання впродовж життя має стати основним принципом у нашому динамічному світі, який стрімко змінюється. Нині неможливо навчитися навіть на десять років наперед, оскільки за цей час світ точно зміниться так, що людині доведеться оновлювати знання та навички. Якщо складником нового суспільного договору Україна ухвалить створення системи освіти для всіх – від раннього розвитку дитини й до навчання дорослих і людей літнього віку, то держава має створити освітню пропозицію для різних людей і синхронізувати її з потребами ринку праці та суспільства. Нині українська держава майже не опікується освітою дорослих, покладаючись насамперед на робо-

тодавців та приватну ініціативу людей, які хочуть навчатися. Водночас питання освіти дорослих набуває особливої ваги, не лише зважаючи на зміни в майбутньому, а й тому, що запит на таку послугу створюють люди, які, як правило, не здобули достатньої для успішної самореалізації освіти.

5 Освіта, яку слід проєктувати, тобто яка випереджатиме сьогодення, не може закриватися від технологій, інакше вона буде застарілою й залишатиметься позаду потреб тих, хто навчається. Тож необхідно динамічно реагувати на технологічні виклики. Наприклад, нині тривають активні обговорення штучного інтелекту в навчанні. Якщо освіта ефективно застосовуватиме ШІ, то цю «загрозу» вона може перетворити на нагоду. При правильному застосуванні й готовності дотримуватися правил доброчесності (які теж мають стати частиною суспільного договору), ШІ може бути хорошим помічником у персоналізації навчання. Він здатний допомагати й обирати індивідуальну навчальну траєкторію, виявляти освітні прогалини й долати їх. ШІ, технології, цифровий контент дають можливість вивільнити більше часу для продуктивного спілкування в освітньому процесі.

10 У суспільстві, де дуже швидко змінюються обставини та примножуються знання, ядром освіти є цінності й м'які навички, на які прогресивні системи орієнтуються дедалі більше. Разом з навичкою навчатися впродовж життя і здобувати сучасні знання, освіта має допомогти людині формувати стійкість, самозарадність і здатність до творення, а також розвивати підходи до розв'язання складних проблем і вміння співжити разом з іншими.

ЯК ЗМІНЮВАТИ ОСВІТУ?

Якщо ми глянемо на можливості побудови суспільства освіченого загалу, наявні для України через систему освіти, то побачимо низку викликів. Серед них – пошук балансу щодо основних бажаних критеріїв успішної освітньої системи: якості, справедливості й ефективності. Тобто йдеться про:

- якість як навчальний результат, який отримують люди в цій системі освіти;
- справедливість як доступність та інклюзивність, щоб усі могли потрапити в систему освіти й від наявного рівня досягти максимуму;
- ефективність як спосіб досягти найкращого результату за оптимальні кошти.

Категорії якості та справедливості перебувають у суперечності – якісна освіта дорожча, у неї треба більше вкласти. Якщо метою є доступна та якісна освіта для всіх, то її вартість значно зростає, а ефективність, відповідно, різко знижується. У нашому суспільному договорі необхідно досягти консенсусу й збалансувати ці три критерії. Треба зрозуміти, як комбінувати зусилля держави, що виділяє врегульований законом відсоток ВВП на освіту, зусилля громадянського суспільства, а також родин, щоб досягти найбільших інвестицій заради якості й доступності освіти.

Важливим питанням освіти є зміни її змісту відповідно до викликів сьогодення та майбутнього. Ми маємо розуміти, чого саме слід навчати наших дітей – майбутніх громадян. У 2018 році Організація економічного співробітництва та розвитку ініціювала проєкт «Освіта 2030», у рамках якого визначила компетентності, необхідні нинішнім учням, щоб змінювати суспільство й будувати майбутнє. Серед них дуже важливими є три категорії трансформаційних компетентностей:

1. Створення нових цінностей – щоб підготуватися до непевного майбутнього, люди повинні вміти співпрацювати, творчо мислити, розробляти нові продукти й послуги, створювати нові робочі місця, нові процеси й методи, нові способи мислення та життя, нові підприємства, нові сектори, нові бізнес- і соціальні моделі.

2. Подолання напруги й дилем – сучасній людині навіть в успішному суспільстві потрібно постійно розв'язувати дилеми, наприклад, між рівністю та свободою, між ефективністю й демократією.

3. Узяття відповідальності – креативність і розв'язання проблем вимагають здатності розглядати майбутні наслідки своїх дій, оцінювати ризик і винагороду, а також брати на себе відповідальність за результати власної роботи. [6]

Це дуже важливі компетентності для майбутнього, які показують ядро змін в освіті. Оскільки зараз знання примножуються дуже швидко, то постає лише питання технологій і методологічних підходів, як шукати потрібні знання, аналізувати їх і застосовувати. Натомість, як уже було сказано, найважливішими стають цінності та ставлення як обов'язкова частина освітньої програми. За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку, необхідно «чітко визнати важливість цінностей як частини цілісної освіти» та «цілеспрямовано формувати набір цінностей – як частини ширших компетентностей, – щоб направляти і надавати підтримку учням в орієнтуванні у невідзначеному майбутньому» [5].

Основним викликом є те, що цінності в дітей формуються не через повчальні сентенції, а через особистий досвід, тому ми маємо змінити методи навчання на такі, що дають змогу його здобути. Це, наприклад, ситуаційне навчання, волонтерські проекти, створення власного портфоліо – тобто важливі методики освітнього процесу. Освітні простори мають стати майданчиками, де люди працюють у групах, обмінюються ідеями й шукають нових рішень. Проблемно орієнтоване навчання й діалог, ще сократівський, не втрачають своєї актуальності, бо основа освіти – творче спілкування. Нині з отриманням знань немає проблеми, для цього є пошукові сервіси. Тому вчителі в сучасній освіті – провідники, які навчають вчитися, допомагають формувати освітню траєкторію і творчо обробляти інформацію, показують, як при кумуляції зусиль народжуються нові ідеї.

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

В Україні відповіддю на ці виклики часу стала реформа «Нова українська школа» (НУШ). Вона закладає зсув парадигми навчання – від знанневої до компетентнісної. Освітній процес у ній ґрунтується не тільки на трансляції знань, а й на формуванні вмінь застосовувати їх для розв'язання практичних завдань у житті, а також ставлень на основі цінностей. Окрім компетентностей реформа передбачає наскрізні вміння – наприклад, критичне та системне мислення, емоційну саморегуляцію, креативність, співпрацю з іншими й інші м'які навички, покликані допомогти в успішній самореалізації особистості. Концепція НУШ також передбачає педагогіку партнерства – від продуктивної взаємодії між учнем, його батьками та вчителем до взаємодії з громадою й суспільними інституціями. Застосування таких підходів потребує збільшення тривалості повної загальної середньої освіти до 12 років, як у більшості успішних освітніх систем. До речі, 11-річна шкільна освіта на території Європи залишилася тільки в нас і в Білорусі та Росії.

Концепцію реформи й новий Закон «Про освіту» створювали у 2016 році на хвилі змін після Революції гідності. У результаті широкої суспільної дискусії було вироблено модель випускника НУШ. Вона описує набір рис випускника школи – він має бути цілісною особистістю, всебічно розвинутою та здатною критично мислити. Це патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатен ухвалювати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини. Зрештою, така молода людина має бути інноватором, здатним змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці й навчатися впродовж життя [2]. Хоча цю модель створювали кілька років тому, навіть у світлі повномасштабного вторгнення вона залишається актуальною.

Успішне започаткування НУШ у 2017 році в початковій школі було перервано повномасштабним вторгненням росії. В Україні руйнувань зазнала кожна десята школа – і ця цифра не остаточна, оскільки війна триває. Понад пів мільйона школярів стали біженцями, які зараз навчаються в освітніх системах інших країн. Більшість українських учнів через перерви в навчанні зазнали чималих навчальних втрат. Ці прогалини обов'язково доведеться надолужувати, інакше їх негативний ефект буде тільки кумулюватися.

У 2022 році, коли випускники початкової школи, які навчалися за Державним стандартом НУШ, перейшли до базової школи, розпочалося повномасштабне вторгнення, а належної попередньої підготовки до впровадження реформи на цьому етапі ще не було здійснено. Тож під час навчання цих дітей у 5-6 класах у більшості шкіл відбулася здебільшого імітація реформи. Не було здійснено цільового навчання й підвищення кваліфікації вчителів щодо методик компетентнісного навчання, на відміну від того, як це відбувалося при впровадженні реформи в початковій школі. У зв'язку з війною було скасовано субвенцію громадам на сучасне обладнання класів. У більшість підручників не внесли належних змістових змін, які відповідали б підходам НУШ. Усі ці освітні втрати – з одного боку, а також наша оптимістична візія майбутньої України – з іншого, спонукають переосмислити й перезавантажити реформу.

ТЯГЛІСТЬ І ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ

У рамках перезавантаження реформи слід визначити необхідні зміни й інвестувати в них. Зокрема в оновлення змісту освіти, професійний розвиток учителів і керівників закладів освіти, цифровізацію, інклюзію, модернізацію й обладнання навчальних просторів, постійний моніторинг якості освіти у країні, виявлення навчальних втрат і способів їх подолання.

Бачення розвитку освіти, навіть якщо його дуже добре концептуально розроблено, досягає успіху лише тоді, коли стає частиною суспільного договору. Адже особливістю впровадження освітніх реформ є їх тривалість і необхідність тяглості. За новим Державним стандартом НУШ українські діти, які почали навчатися у 2018 році, випускниками стануть у 2030-му. Скільки урядів ще буде при владі до того часу?

Питання наступності та стійкості суспільного договору дуже важливе. Бо всі його сторони певною мірою співвідповідальні за реформу й повинні інвестувати в неї та забезпечувати наступність у реалізації. Зміни в освіті мають бути привласнені тими, хто їх здійснює, та їхніми бенефіціарами. Тому в суспільстві потрібен постійний дискурс про те, як впроваджують реформи і що в них варто змінювати. Освітній політиці потрібна тяглість і водночас рух у тренді змін та реакція на важливі інновації.

Реформа НУШ потребує перезавантаження й надолуження – заради дітей, що потрапили у вир війни, яким потрібна життєва стійкість, відчуття перспективи в рідній країні й можливості для розвитку та самореалізації їхнього внутрішнього потенціалу. На черзі істотні зміни також в інших складниках української системи освіти: дошкіллі, професійній, вищій освіті та освіті дорослих. Тяглість і результативність освітніх реформ є тестом на міцність і актуальність суспільного договору.

Освіта має стати невід'ємною складовою нового суспільного договору в Україні, адже саме вона формує особистість дітей – громадян нашої країни в майбутньому. Ключовою ідеєю такого договору про освіту є її спрямованість у майбутнє і здатність його проектувати – через цінності, зміст і підходи, що наповнюють освітній процес. У цьому є неабияк виклик, що пов'язаний із загальною візією нового суспільного договору, питанням про те, яку країну ми хочемо побудувати в майбутньому. Від цього буде залежати конкретне наповнення освіти.

Не менш важливим питанням є те, яким чином освіта зможе створити суспільство освіченого загалу і дати кожній дитині усі можливості для розкриття її потенціалу і самореалізації у майбутньому. Доброю новиною у цьому є те, що Україна має прогресивне законодавство, що постулює рівний доступ до освіти та її мету на формування особистості і розкриття її потенціалу. Крім того, ми маємо ретельно розроблену реформу середньої освіти «Нова українська школа», що була успішно впроваджена у початковій школі. Недоброю новиною є те, що до повного втілення нових державних стандартів та цілей реформи ще дуже далеко, і держава разом із суспільством мають докласти багато спільних зусиль для прийняття і повноцінного втілення цих новел. Ще значна частина українського суспільства є необізнаною або упередженою щодо змін в освіті, потрібний широкий дискурс і порозуміння з проблемних питань, а без цього повноцінного суспільного договору буде важко досягти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верховна Рада України. (2017). Закон України «Про освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Міністерство освіти і науки України. (2016). Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / Г. Сковорода ; за ред. Л. Ушкалова. – Едмонтон ; Торонто : Вид-во Канад. Ін-ту Укр. Студій ; Харків : Майдан, 2011. – 1398 с.
4. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ. – Львів : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету імені І. Франка, 2000. – 270 с.
5. OECD (2021), *Embedding Values and Attitudes in Curriculum: Shaping a Better Future*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ae2adcd-en>
6. OECD (2018), *The Future of Education and Skills: Education 2030*, [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)